

**Prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor
Univerziteta u Banjoj Luci, predsjednik
Evropskog defendologija centra, Banja Luka,
glavni i odgovorni urednik časopisa
*Defendologija i Sociološki diskurs***

POLITIČKA (NE) KULTURA I POLITIČKE STRANKE PRESUDAN SU FAKTOR POLITIČKE (NE) SOCIJALIZACIJE U BiH

Politička tradicija i politička socijalizacija u Bosni i Hercegovini uslovljene su sa stanjem Bosne i Hercegovine danas, njenom prošlošću i njenom budućnosti. Primjeri iz istorije političkih institucija i anatomija tehnologije političkog vladanja potvrđuju da sva politički organizovana društva kao svoju bitnu komponentu sadrže oblike političke socijalizacije i građanskog treninga. Pripadnici Bosne i Hercegovine kao političke zajednice treba da kroz proces političke socijalizacije stiču osnovne norme političke kulture. Podržavanjem ključnih političkih vrijednosti, poštenja, morala, nadzora, odgovornosti, obrazaca, stilova i normi dostojanstvenog ponašanja i poštivanjem znakova i simbola različitih etničkih grupa doprinosi se političkoj koheziji i konsenzusu, ojačava političku moć, ali moć u okvirima zakona i utvrđuju osnovne formule legitimacije političkog poretku. Politička kultura se vremenom stiče, razvija i mijenja. Dva su činioца presudna za nastanak političke kulture uopšte, pa i za nastanak političke kulture u Bosni i Hercegovini, a to su: politička tradicija i politička socijalizacija. Politička kultura se prenosi s jedne generacije na drugu, transformiše u skladu sa izmjenjenim socijalno-političkim uslovima a u određenim istorijskim situacijama dolazi i do formiranja nove političke kulture. Norme političke kulture adekvatne za jednu generaciju, to ne moraju biti i za drugu, koja živi u novom socijalno-političkom kontekstu. Zato ona prihvata drugačiju tablicu političkih vrijednosti, proživljava drugu vrstu političke akomodacije. Ako to ne bi bio slučaj, onda možemo govoriti o neadekvatnoj političkoj socijalizaciji. Kad je riječ o političkoj tradiciji uopšte, a i o političkoj tradiciji u Bosni i Hercegovini, pod njom se podrazumijevaju ne samo značajni politički kolektivni događaji i procesi u prošlosti, ne samo značajna dostignuća i iskustva političke prirode, koji se trajno utiskuju u „**kolektivnoj memoriji naroda**“ tipičnim za određene političke kulture, već i sva ona šira zbivanja koja posredno ili neposredno imaju veliki značaj za zajedničku egzistenciju i samosvijest, za identitet pojedinih naroda. To mogu biti i religijske promjene, kulturni raskoli, velike seobe i sl. koji su u većoj ili manjoj mjeri preusmjerili razvoj neke zajednice ili ostali značajni za njenu samopoznavanje i kolektivno pamćenje. Neke kulture u Bosni i Hercegovini, a u njima i političke, manje-više su spontane, a i automatski preuzeta tradicija, koja se sporo mijenja i koja se nameće pripadnicima jedne zajednice kao neka vrsta nužnosti, socijalne prinude, nerijetko sankcionisane vrlo strogim pravilima. Držanje naroda za te predavne kulturne korjene, ponekad je znak dugotrajne ugroženosti neke zajednice i potrebe da ona

mobilije sve svoje unutrašnje snage, naročito kulturne, kako bi očuvala svoj identitet i svoje bitne vrijednosti. U demokratskim kulturama, kakva treba da bude i kultura u Bosni i Hercegovini, a ona to danas nažalost nije, arhajski obrasci identifikacije moraju biti revalorizovani u skladu sa razvojem i potrebama savremenosti. Radi toga se politička kultura teško može programirati i nametati spolja. Otuda i svaka politička forma koja, barem u osnovi ne odgovara osjećanjima i vijekovima stvaranoj tradiciji, njenoj postepenoj kristalizaciji u mentalitetu naroda, rizikuje da bude odbačena i neuspješna. Što se tiče političke kulture u Bosni i Hercegovini, može se reći da ona pripada tipu složenih, fragmentarnih političkih kultura, sa značajnim razlikama u nacionalnom, vjerskom, jezičkom i kulturno-tradicionalnom smislu. Dakle, političko-kulturne podjele i dalje ostaju veoma značajne za savremenost i buduće perspektive, što svakako treba mijenjati u pravcu slobode govora, djelovanja i demokratije uopšte sa ciljem izgradnje BiH kao moderne pravne države dejtonske tvorevine dva entiteta, distrikt Brčko, tri konstitutivna naroda i ostali narodi. Snaga onih arhajskih obrazaca koji su u svojim korijenima mitski i paganski, i u stvarnosti se, u stanjima akutnih kriza i ugroženosti, obnavlja i aktivira kao moćan rezervni psihološki potencijal političke mobilizacije treba se prevazići. **Etnonacionalizam kao specifična vrsta političkog fundamentalizma u prevratnim vremenima istorije balkanskih naroda, pa i BiH sadrži u sebi veliku emotivnu snagu koja često dovodi do razgaranja nacionalnih strasti i sukoba.** Život mitsko-slobodarskih tradicija u političkoj kulturi bosansko-hercegovačkih naroda, borbenost kao zamjena za demokratske pregovore i integracije, može se tumačiti specifičnostima političke istorije na ovim prostorima. Na skali vrijednosti ove političke kulture nacionalni identitet i herojska postignuća uvijek idu ispred mirnih civilizacijskih i demokratskih kompromisa u interesu napretka. Takođe i politike velikih susjednih imperija (otomanske, habsburške itd.) koje su podsticale kulturne sukobe i raskole, jesu činilac koji je doprinio održavanju arhajskih obrazaca u političkoj kulturi prostora Bosne i Hercegovine. Dodajući ovome i česte iznuđene i prisilne seobe naraoda, kao i preovlađujuću agrarnu strukturu i svijest, obilježja političke kulture naroda Bosne i Hercegovine su naglašeno prisustvo arhajskih elemenata, parohijalizam i tradicionalno nepovjerenje prema vlasti (pretežno tuđinskoj), slobodarstvo bez razvijenih socijalnih i demokratskih tradicija, tolerancija sopstvenih, makar i lošijih vlasti, jer je „svoja vlast“ uvijek bolja od tuđe.

Što se tiče političke socijalizacije, to je proces koji počinje u najranijoj fazi života individue i izražava se u složenim precesima interakcije individue i društva. Politička kultura se uči, prenosi s jedne generacije na drugu, prilagođava izmjenjenim socio-političkim uslovima, a u određenim istorijskim situacijama može doći i do stvaranja nove političke kulture. Mada među istraživačima postoji visok stepen saglasnosti u polaznom stavu da politička kultura čini sadržaj političke socijalizacije, razlike nastaju u procesu operacionalizacije (naročito određenja širine i obuhvatnosti) ove kategorije. Izdvajaju se dvije grupe koncepcija: Prva, koja političku socijalizaciju opredjeljuje vrlo široko. Prema ovim shvatanjima politička socijalizacija obuhvata sve oblike političkog učenja, formalna i neformalna, planirana i neplanirana, u svim fazama ljudskog života, i to ne samo eksplicitna politička učenja, nego i ona koja posredno djeluju na političko ponašanje. Tako jednu od najcjelovitijih odredbi političke socijalizacije, koja u sebi sadrži i „makro“ i „mikro“ aspekt, razvili su u zajedničkom radu Davson i Previt.¹ Oni ističu da se politička socijalizacija odvija na dva međusobno povezana nivoa: na individualnom nivou i na nivou političke zajednice kao cjeline. Na nivou političke zajednice kao cjeline politička socijalizacija se izražava kao proces kulturne transmisije, dok se na individualnom planu ona opredjeljuje kao proces učenja putem kojeg individua stiče politički pogled na svijet i formira osoban politički identitet. Ove dvije dimenzije političke socijalizacije, kulturna transmisija i individualno učenje, komplementarne su. Proces kulturne transmisije javlja se kroz tri međusobno povezana procesa: proces održavanja političke kulture, proces transformisanja političke kulture i proces kreiranja nove političke kulture. „**Politička socijalizacija** oblikuje i prenosi političku kulturu. Konkretnije, politička socijalizacija održava nacionalnu političku kulturu u mjeri u kojoj prenosi ovu kulturu sa stare na novu političku konstituciju. Ona transformiše političku kulturu u mjeri u kojoj vodi populaciju, ili dio nje, u novo iskustvo politički različito od prethodnog. Pod uslovom izuzetnih promjena ili specijalnih slučajeva, kao što je rađanje nove političke zajednice, možemo reći da se u procesu političke socijalizacije kreira nova politička kultura, koja nije postojala ranije.“² Drugu relativno cjelovitu grupu koncepcije o političkoj socijalizaciji, čine one koje ovaj pojam

¹ Milan Podunavac, Politička kultura i politički odnosi, Radnička štampa, Beograd, 1982, str. 141.

² Milan Podunavac, Politička kultura i politički odnosi, Radnička štampa, Beograd, 1982, str. 142.

približavaju pojmovima politizacije i indoktrinacije. Oni ističu da je osnovna funkcija političke socijalizacije održavanje i adaptacija. Premda politička socijalizacija obuhvata sve oblike sticanja normi političke kulture, njenu središnju osu čine prevalentne norme i oblici ponašanja koji su u skladu sa postojećim političkim sistemom, tako da je **cilj političke socijalizacije da individua postane „dobar građanin društva“**. Robert Zigel piše: „Politički organizovana društva imaju potrebu za održavanjem i konsekventno tome i funkciju koja služi održavanju političkog poretku: političku socijalizaciju mladih. Politička socijalizacija je postepen proces učenja normi, stavova i ponašanja koji su prihvaćeni i u praksi su postojećeg političkog sistema. Cilj političke socijalizacije je treniranje i razvoj individue koja postaje *dobar član društva*.“³ Postojanje različitih koncepcija o političkoj socijalizaciji u Bosni i Hercegovini ukazuje da treba pronaći adekvatnu osnovu za ispitivanje ovog problema. U kontekstu ovog kratkog teksta smatramo da pažnju treba usmjeriti na ispitivanje slijedećih pitanja:

- sadržaj političke socijalizacije u Bosni i Hercegovini,
- osnovne faze političke socijalizacije u Bosni i Hercegovini,
- agensi političke socijalizacije u Bosni i Hercegovini.

Sa stanovišta društva Bosne i Hercegovine, politička socijalizacija se opredjeljuje kao cjelina procesa putem kojih društvo, djelovanjem različitih agenasa političke socijalizacije prenosi fundamentalna politička znanja, osjećanja, vrijednosti, norme i oblike ponašanja pripadnicima društva. Drugu stranu političke socijalizacije čini sposobljavanje individua onim sposobnostima i potencijama koje im omogućavaju da djeluju kao politički akteri u okviru određenog političkog sistema i nose odgovarajuće političke funkcije. Između društva i individue postoji interakcija. Individua nije samo objekat socijalizacije, pasivan primalac uticaja u političko-kulturnoj mreži, ona i sama socijalizuje. U svim stadijima političke socijalizacije ova interakcija nema isti intenzitet i oblike uticaja. Dok je u najranijoj fazi političke socijalizacije uticaj agenasa političke socijalizacije preovlađujući, u kasnijim fazama veće su mogućnosti individue da utiče na izbor uticaja, i sama usmjerava pravac političke socijalizacije. U periodu političke zrelosti dolazi do kristalizacije političkih orijentacija stečenih u „ranoj političkoj

³ R. Siegel, *The Assumption About the Learning of Political Values*, citirano prema M. Podunavac, *Politička kultura i politički odnosi*, Radnička štampa, Beograd, 1982, str. 143.

socijalizaciji”, tako da se bazični oblici političke identifikacije teško mijenjaju. Ovo, razumije se, ne znači da se proces političke socijalizacije završava sa djetinjstvom. Ovaj proces traje, s manje ili više intenziteta, u toku čitavog života. Osnovno obilježje kasnijih stadijuma u procesu političke socijalizacije jeste da se političko sazrijevanje kreće uglavnom u okviru bazične političke socijalizacije, ali da istovremeno, djelovanjem neposrednog političkog iskustva, dolazi do formiranja stavova prema specifičnim političkim pitanjima. Stabilnost političkih nazora zavisi od kontinuiteta različitih faza procesa socijalizacije. Dakle, kod kasnije političke socijalizacije može da se javi problem nepotpune socijalizacije, kontinuiteta i diskontinuiteta u političkoj socijalizaciji. Pitanje je da li politička orijentacija i političko ponašanje stečeno u ranoj političkoj socijalizaciji na adekvatan način pripremaju individuu za političko ponašanje u kasnijim godinama. Ukoliko političko iskustvo nije adekvatno za kasnije političko ponašanje, govori se o diskontinuitetu u političkoj socijalizaciji. Uzroci ovog diskontinuiteta su brojni, a jedan od najznačajnijih je faktor političkog vremena. U određenim istorijskim situacijama, naročito u periodima značajnijih socijalnih i političkih potresa i „gibanja“, a koja su permanentno prisutna u BiH dolazi do raskoraka između perioda kada ličnost kao politički akter djeluje na političkoj pozornici i vremena kada se osnovni proces političke socijalizacije odvijao. Tako se događa da je individua trenirana za određeni politički poredak, a da je u međuvremenu došlo do korjenitih promjena u političkom životu. Veoma plastičan primjer je Bosna i Hercegovina. Generacije koje su poslije drugog svjetskog rata trenirale u socijalističkom duhu, s usađivanjem uvjerenja u superiornost (kako u ekonomskom, tako i u društvenom i humanističkom pogledu) takvog poretku, našle su se krajem osamdesetih godina u poziciji da stvaraju uslove za demokratsku obnovu. Od njih se traži da usvajaju i razvijaju drugačiju tablicu političkih vrijednosti. Ova činjenica je veoma važna za razumijevanje današnjeg političkog života u Bosni i Hercegovini koji je veoma buran i kontroverzan. Kada je riječ o političkoj socijalizaciji, treba razlikovati spontane i nesvjesne procese identifikacije i socijalizacije, od onih koji su usmjereni, programirani i racionalizovani (npr. preko obrazovanja). Tako valja razlikovati primarne i sekundarne agense političke socijalizacije. U prve spadaju porodica i prijatelji, a u druge se ubrajaju škola, partije, masovni mediji, institucije i značajniji politički događaji koji se zbivaju za života pojedinca, velike političke promjene, potresi i sl. Dejstvo ovih agenasa je različito, kako po oblicima uticaja tako i

po sadržaju normi političke kulture koja se prenosi. Dok je uticaj nekih agenasa političke socijalizacije samo latentan i ogleda se u prenošenju opštih socijalnih normi (normi koje tek posredno zadobijaju političku vrijednost), uticaj drugih je direktni i izražava se u formiranju neposredne političke memorije. Uticaj primarnih agenasa političke socijalizacije (porodica, grupa vršnjaka...) pokazuje slijedeća obilježja:

- uticaj ovih agenasa prevashodno je implicitan,
- uticaj se uglavnom iscrpljuje u formiranju bezličnih oblika političke identifikacije,
- obilježje unutrašnjih odnosa u ovim agensima je visok stepen personalizacije i nestrukturiranosti,
- uticaj ovih agenasa je teško planski usmjeravati, dirigovati i manipulisati njima.

Veliki broj istraživača porodicu označava kao najvažniji agens primarne političke socijalizacije. Davson i Previt tako zaključuju da „porodica egzistira kao najznačajnija primarna institucija i važan izvor političkog učenja. Porodica utiče na bazične političke orientacije vrlo snažno. Ona je ključni agens preko kojeg se politička kultura prenosi s jedne generacije na drugu.“⁴ Uticaj porodice u procesu političke socijalizacije je dvostruk : direktni i indirektni. U prvom slučaju porodica se javlja kao činilac koji direktno utiče na sticanje normi političke kulture, a u drugom slučaju porodica se javlja kao činilac formiranja opštih socijalnih vrijednosti i društvenih uloga koje nisu neposredno političke, ali imaju velik značaj za formiranje normi političkog ponašanja.

Nasuprot primarnoj političkoj socijalizaciji, djelovanje sekundarnih agenasa političke socijalizacije je direktnije, odnosi u okviru pojedinih agenasa su objektivizirani, čvršće strukturirani i uređeni pravilima i normama, a veće su i mogućnosti svjesnog i planskog usmjeravanja, dirigovanja i manipulisanja. Ključni agensi unutar ove grupe su: škole, političke partije, političke organizacije, masovni mediji, političko iskustvo i značajni politički događaji, te mnogi drugi. Škola se najčešće označava kao osnovni agens sekundarne političke socijalizacije. Njezin uticaj je moguće istraživati kroz forme prenošenja direktnе „političke memorije“, kao i oblika posredne,

⁴ Milan Podunavac, Politička kultura i politički odnosi, Radnička štampa, Beograd, 1982, str. 154.

implicitne socijalizacije. Džems Koleman⁵ je istražujući uticaj škole, kao agensa direktne političke socijalizacije, utvrdio da obrazovanje pruža povoljne mogućnosti za:

- prenošenje znanja o političkom sistemu,
- unošenje pozitivnih osjećanja prema političkoj zajednici,
- ojačavanje modernih racionalističko-pragmatskih stavova, što je naročito važno u političkim sistemima zemalja u razvoju,
- podsticanje osjećanja građanske kompetencije.

Političke partije, stranke i političke organizacije važan su faktor političke socijalizacije. One nisu samo nosioci političke artikulacije, već i direktni činioci političkog obrazovanja. One formiraju mišljenja o značajnim političkim pitanjima, vrednuju političke alternative, regrutuju nove ljude na političku scenu i slično. Istraživanja o uticaju masmedija u procesu političke socijalizacije pokazuju da je funkcija ovog agensa prevashodno usmjerenja ka pribavljanju informacija, da je uticajem masmedija moguće manipulisati, da ih je moguće kontrolisati i planirati. **Savremena društva pokazuju da u oblikovanju političke javnosti, sve veći značaj imaju „veliki komunikacijski sistemi“ koji se uspostavljaju u ekonomiji, politici, nauci i masmedijima.** Ti „podsistemi“ ne samo da „prekrivaju“, snagu tradicionalnih faktora političke socijalizacije, već utiču na formiranje naročito tipa subkulture koja znatno djeluje na „komunikacijsku mrežu“ i političko ponašanje aktera. Za razliku od razvijenih i demokratskih društava u organskim tipovima političke kulture naglašena je uloga simboličke komponente politike. BiH mora se oslobođiti populizama, manipulacija, nacionalizama i neodgovornog ponašanja političkih elita u politici.

⁵ Milan Podunavac, Politička kultura i politički odnosi, Radnička štampa, Beograd, 1982, str. 164.